

FANULA PAPAZOGLU
Cara Lazara 11,
Beograd

UDK 807-05

LOUIS ROBERT

(15. II 1904 — 31. V 1985)

31. maja 1985. godine umro je u Parizu Louis Robert. Vest o njegovoj smrti stigla je neočekivano, uprkos njegovim poodmaklim godinama, jer je njegova radna sposobnost bila netaknuta skoro do samog kraja. Odjeknula je bolno u srcima njegovih brojnih poštovalaca širom sveta koji su ga smatrali svojim nedostižnim „Maître“, učiteljem i arbitrom u svim disciplinama kojima je zajednički imenitelj grčko-rimska civilizacija. Louis Robert je doista bio sasvim izuzetna pojava u klasičnim humanističkim naukama, izuzetan po blistavoj karijeri, po neobuhvatnom opsegu i visokom dometu svog opusa, po uticaju koji je više od pola veka vršio na naučne krugove u međunarodnim razmerama, uticaju koji neće prestati njegovom smrću, već će trajati i nadživeti mnoge generacije.

Rodjen 1904. godine, L. Robert je već 1932, kada mu je bilo svega 28 godina, postao *Directeur d'études* na *Ecole pratique des Hautes Etudes* za predmet „Grčka epigrafika i istorijska geografija grčkog sveta“, a 1939, sa 35 godina, preuzima u *Collège de France* katedru za „Grčku epigrafiku i grčke starine“ koju je osnovao Paul Foucart 1877. i ostao da na njoj predaje do svoje smrti u 90. godini života (1926). Ovu katedru je naročito proslavio, iako je na njoj bio samo nekoliko godina (1927—1932), veliki istoričar helenističko-rimske epohe Maurice Holleaux, koga Robert s ponosom naziva svojim učiteljem. Posle prerane Holleaux-ove smrti katedra je ostala nekoliko godina upražnjena a onda je, 1939, poverena mladom L. Robert. Bilo je to visoko priznanje neobično obdarenom naučniku koji se tako lako i brzo afirmisao. Tih srećnih tridesetih godina, tačnije 1938, L. Robert je imao i sreću da u svojoj učenici Jeanne Vanseveren nadje životnu saputnicu i neumornu saradnicu koja će decenijama deliti s njim njegove napore i slavu.

Preuzevši katedre na *Ecole des Hautes Etudes* i *Collège de France* L. Robert je tokom četiri decenije, do svog penzionisanja 1974, održavao po nekoliko kurseva nedeljno, demonstrirajući na svojim istraživačkim radovima metode sakupljanja, tumačenja i istorijskog vrednovanja epigrafskih i drugih, numizmatičkih, literarnih i arheoloških izvora za što vernije osvetljavanje raznih aspekata grčko-rimske civilizacije: jezika, onomastike, prosopografije, toponimije, istorijske geografije etničkih odnosa, političkih i pravnih institucija, kultura itd. Moguć-

nost koja mu se pružala da govori o onome na čemu je sam istraživački radio bila je privilegija ali i izazov koji je mogao da prihvati samo naučnik njegovih sposobnosti. Iz časa u čas, on je istupao javno s novim zapažanjima, novim rešenjima, podstičući radoznalost i kritički duh svojih slušalaca. Za razliku od nekih krupnih naučnika koji su nastavni rad smatrali gubitkom vremena¹, L. Robert je u njemu video najbolji način da neposredno deluje na mladje naučnike i doprinese bržem razvitku nauke. Njegov auditorij se stalno povećavao obuhvatajući postdiplomce, doktorande, asistente i kolege iz raznih zemalja. To je bila najbolja škola za svakog poslenika na polju antičke istorije. Mnoga su istraživanja inspirisana njegovim izlaganjem, mnogi radovi izvedeni pod njegovim rukovodstvom².

L. Robert je bio helenista u punom smislu te reči, stručnjak čiji je predmet istraživanja bila helenska civilizacija u svim njenim aspektima. Što je epigrafika dobila glavnu reč u njegovom radu, što je on postao u očima naučne javnosti nenadmašni majstor ove discipline, to se objašnjava značajem koji epigrafski izvori imaju u antičkom svetu kao najbrojnija vrsta izvora i kao gradja koja se najbrže obnavlja. Iz godine u godinu pojavljuju se u svim delovima grčko-rimskog sveta bezbroj novih dokumenata koje treba pročitati, dopuniti, protumačiti, uklopiti u ranija znanja. A to je vrsta rada koja je L. Robert-a najviše privlačila i u tome on nije imao premca. Za njega epigrafika nije bila pomoćna disciplina, već ogranak istorijske nauke koji najviše može da doprinese njenom unapredjenju i osveženju novim podacima i novim idejama. Nije verovao u timske radove i uvodjenje novih tehnika naučnog rada. Njegovo je vjeruju bilo: „C'est le cerveau de chacun qui fait la synthèse et pour cela il faut travailler — travailler fort — en suivant les documents là où ils nous entraînent“³. Doista, drugi deo ove rečenice otkriva nam karakter njegovog opusa: L. Robert nije postavljao pitanja na koja nije mogao da odgovori, on je išao za dokumentima. Dokumenti su mu se nametali, epigrafski na prvom mestu, ali i drugi, numizmatički, papirološki, arheološki. Bilo je potrebno mnogo rada ali i ogromna erudicija, prodorni duh i nepogrešivo pamćenje L. Robert-a da bi se ta obilna gradja pretvorila u nepresušni izvor novih znanja.

Poseban pečat radu L. Robert-a daje njegov odnos prema geografiji. Kako sam kaže, razvitak istorijske geografije bila mu je jedna od glavnih briga u karijeri jer mu se činilo da ona oživljava kako epigra-

¹ Up. naprimer šta L. Robert govoreći na međunarodnom kongresu za epigrafiku o radu i značaju Adolfa Wilhelma, koga je cenio kao svog učitelja, kaže o njegovom stavu prema nastavi, učenicima i uopšte ličnim kontaktima s kolegama, *Actes du deuxième Congrès international d'épigraphie grecque et latine*, Paris 1953, p. 7.

² Sadržaji ovih kurseva objavljivani su redovno u Godišnjacima dveju institucija. Oni se sada mogu lako naći u IV tomu Roberovih *Opera Minora Selecta* (1974), 63—364. Ostaju kao trajno sećanje na njegovu izvanredno plodnu nastavnu delatnost, na generacije sada već poznatih naučnika koji su s njim saradivali, na projekte koji su se radjali i sazrevali na njegovim seminarima.

³ Cf. *Opera Minora Selecta* IV, str. 400 (iz predavanja „Géographie et philologie“ održanom na VIII kongresu asocijacije Guillaume Budé 1968. godine).

fiku tako i numizmatiku, filologiju i celokupnu nauku o antici⁴. „Meditiranje pejzaža“, doživljavanje prirodne sredine u kojoj se odvijala prošlost koju proučavamo bila je za njega isto tako važan deo posla kao i izučavanje materijalnih i pisanih izvora. Dvadesetak arheoloških misija u Maloj Aziji u trajanju od tri do četiri meseca svaka, bile su prilika za bračni par J. i L. Robert da otkriju i dožive maloazijski pejzaž, da, beležeći i snimajući, sistematski istraže mnoge delove Karije i Likije, Mizije i Bitinije, Lidije i Frigije i drugih maloazijskih oblasti, otkriju antičke tragove, identifikuju antička naselja, prepisu natpise, sakupe novac⁵. Jedna od poslednjih knjiga L. Robert-a *A travers l'Asie Mineure*, s karakterističnim podnaslovom: *Poètes et prosateurs, monnaies grecques, voyageurs et géographie* (1980), puna je sjajnih primera kako se mogu, polazeći od prirodnih odlika jedne sredine, njenih šuma i goleti, barušina i plodnih polja, flore i faune, oštroumnom igrom kombinacija i povezivanja na izgled udaljenih stvari, razjasniti mnogi podaci u literarnim izvorima, nerazumljive ili rdjavo protumačene reči, zagonetne predstave na novcu.

O Robert-ovom metodu svestranog izučavanja jednog predmeta i njegovom interesovanju za materijalne ostatke grčke civilizacije svedoči i činjenica da se on nije zadovoljio samo rekognosciranjem terena i prikupljanjem postojeće gradje već je vršio i arheološka iskopavanja. 1949. i 1950. godine otkopao je, u saradnji sa Jeanne Robert, Artemidino svetište u karskom gradu Amizonu, koji je sam bio otkrio⁶, a od 1950. do 1961. godine rukovodio je iskopavanjima znamenitog Apolonova proročišta u Klarosu i doživeo uzbudljivi trenutak da, posle tolikih vekova, sa svojim saradnicima prvi prodje kroz očišćene hodnike i prostorije podzemnog *adyton*-a gde su sveštenici Apolona Klariosa vršili obrede inicijacije i proricanja. Saradnici na ovom značajnom poduhvatu bili su mu, pored Jeanne Robert i arhitekta Pierre Bonnard, i poznati specijalisti za klasičnu arhitekturu i grčku skulpturu Rolan Martin i Paul Devambež⁷. Od 1956. do 1964. L. Robert je vršio i dužnost direktora Francuskog arheološkog instituta u Carigradu a da pri tome nije prekinuo svoje obaveze u *Ecole pratique des Hautes Etudes* i *Collège de France*.

Uporedo s nastavnom i terenskom aktivnošću odvija se i rad na saopštavanju postignutih rezultata. Svoj prvi članak objavio je L. Robert još kao student *Ecole Normale Supérieure* 1924. godine i otada nije prestao da publikuje rad za radom jednim neshvatljivim tempom. Njegova bibliografija od 1973. godine, izdata u već spomenutom IV tomu *Opera Minora Selecta* (str. 1—62) obuhvata 365 brojeva, medju

⁴ Cf. *Opera Minora Selecta*, IV, p. 63 (uvodno poglavlje u kome L. Robert izlaže sadržaj i karakter svog rada u *Ecole des Hautes Etudes* i *Collège de France*).

⁵ Izveštaji o ovim misijama objavljeni su uz izveštaje o kursevima u *Opera Minora Selecta* IV.

⁶ Prvi tom publikacije *Fouilles d'Amizon en Carie. Exploration, histoire, monnaies et inscriptions* objavili su J. i L. Robert 1983. godine.

⁷ Bogata gradja iz svetišta u Klarosu trebalo je da se pojavi u dva toma. Ostala je u zaostavštini pokojnika.

kojima je i tridesetak posebnih izdanja: *Villes d'Asie Mineure. Etudes de géographie historique* (1935; drugo izdanje, skoro udvojeno, izašlo je 1962); *Etudes anatoliennes. Recherches sur les inscriptions grecques de l'Asie Mineure* (1937; repr. 1970); *Etudes épigraphiques et philologiques* (1938); *Les Gladiateurs dans l'Orient grec* (1940; repr. 1971); *Etudes de numismatique grecque* (1951); *La Carie. Histoire et géographie historique avec le recueil des inscriptions antiques* (1954, u saradnji sa J. Robert); *Noms indigènes de l'Asie Mineure gréco-romaine* (1963); *Hellenica* (13 tomova objavljenih između 1940. i 1965; dva u saradnji s J. Robert); *Monnaies grecques. Types, légendes, magistrats monétaires et géographie* (1967); *Opera Minora Selecta, I—III* (1969). Produktivnost velikog naučnika nije se smanjila poslednje decenije njegova života. Pored već spomenute knjige *A travers l'Asie Mineure* (1980), objavio je između 1977. i 1985. pod zajedničkim naslovom *Documents d'Asie Mineure* 35 većih i manjih istraživanja koja zajedno čine jednu podebelu knjigu⁸. Da i ne govorimo o mnoštvu posebnih članaka u raznim časopisima.

Kao što se vidi iz prednjeg pregleda naslova, Mala Azija nalažila se u centru interesovanja L. Robert-a. Izbor ovog polja rada svakako nije slučajan. Kao zemlja složene etničke strukture, koja je primila dva jaka talasa grčke kolonizacije i koja pruža obilje epigrafskog, numizmatičkog i arheološkog materijala iz svih epoha helenske civilizacije, Mala Azija spada među najprivlačnije oblasti za rad heleniste i arheologa. Medjutim L. Robert nije mogao da ostane regionalni istoričar. Tome se protivio njegov radoznali duh i njegovo uverenje da je grčko-rimski svet jedna celina, da je helenska civilizacija i u vreme svoje najveće rasprostranjenosti zadržala svoje jedinstvo i da se stoga ključ za razumevanje nekog epigrafskog spomenika može ponekad pronaći u dokumentima neke udaljene oblasti. Nema helenske ili helenizirane oblasti pa bila ona na evropskom, azijskom ili afričkom tlu, čije epigrafske spomenike L. Robert nije poznao i čijoj epigrafici, odnosno antičkoj istoriji on nije bar nešto doprineo. O tome najbolje svedoči *Bulletin épigraphique*, publikacija jedinstvena u svojoj vrsti, kakve sigurno neće više biti u našoj nauci. Od 1938. godine pa sve do svoje smrti L. Robert je, u najtešnjoj saradnji s Jeanne Robert, redigovao ovaj epigrafski bilten koji je izlazio kao redovni, godišnji dodatak časopisu *Revue des études grecques*⁹. Obuhvatajući ceo grčko-rimski svet od Atlantika do Inda, od Nila i Arabije do Krima i Kavkaza, bilten je notirao sva,

⁸ Cf. *Bulletin de correspondance hellénique* 1977, 43—132; 1978, 395—543; 1981, 331—360; 1982, 309—378; 1983, 497—599; 1984, 457—532 i 1985, 467—484.

⁹ U Biltenu za 1938. i 1939. godinu Jeanne i Louis Robert se pojavljuju kao saradnici R. Flacelière-a. Počev od 1940. godine oni ga izdaju sami. Poslednji broj Biltena za 1984. godinu pojavio se juna 1985, posle smrti L. Robert-a. Ukupno je objavljeno 42 broja. Bilteni do 1977. godine preštampani su u osam knjiga zalaganjem *Association pour l'encouragement des études grecques*, Paris, 1972—1979. Institut za grčku epigrafiku Fernand Courby u Lionu, pod rukovodstvom J. Pouilloux, organizovao je izradu indeksa (grčkih reči, francuskih reči i publikacija), koji olakšavaju snalaženje u ovoj prebogatoj riznici znanja (*Index du Bulletin épigraphique*, I—V, Paris 1972—1973).

epigrafska izdanja i istraživanja koja su se pojavila u toku godine, kritički analizirao tekstove, izdvajajući nepoznata ili malo poznata imena, izraze, pojmove, ukazujući na analogije koje ih osvetljavaju i na doprinos epigrafike ostalim disciplinama, filologiji, istoriji književnosti, istoriji kultova, društvenoj istoriji itd. Vodjen sistematski i znanlački, Bilten je postao pouzdano pomoćno sredstvo svakog istraživača antike i ostaje to još dugo vremena. Praćenjem tokom četrdeset godina svega što je objavljeno u vezi s grčkim natpisima, L. Robert je, s druge strane, stekao širinu i sigurnost u znanju koje ga čine superiornim i kad su u pitanju regionalne ili lokalne istorije.

Velike su zasluge L. Robert-a i kao kritičara. On je neumorno dizao glas protiv kvazinaučne hiperprodukcije, žigosao nedoučenost i nemarnost, ukazivao na štetnost radova koji ne samo da ne unapređuju naša znanja već doprinose daljem širenju grešaka i zabluda. Na njegov sud se svako mogao osloniti jer je uvek bi zasnovan na činjenicama. Njemu imamo da zahvalimo što smo u grčkoj epigrafici uvek bili načisto s tim dokle smo stigli, šta je u njoj vredno a šta ne. On je bio savest epigrafičara.

Ugled najvećeg epigrafičara našeg doba i jednog od najvećih uopšte koji je L. Robert za života uživao potvrdio se i na nekoliko posleratnih međunarodnih kongresa za grčku i latinsku epigrafiku na kojima je on ili predsedavao ili držao uvodna predavanja, obično programskog karaktera.

Priznanja za tako izvanredne zasluge u nauci nisu mogla da izostanu. Već 1940. godine L. Robert je izabran za jednog od dvanaestorice počasnih članova Američkog arheološkog instituta na mesto W. Dörpfeld-a. Za člana *Académie des inscriptions et Belles-lettres* izabran je 1948. a u dva maha (1956. i 1966) bio je predsednik ove svoje matične akademije. Član mnogih učenih društava, on je bio počastvovan i članstvom u Britanskoj akademiji, Austrijskoj akademiji, Nemačkoj akademiji u Berlinu, Akademiji *dei Lincei* u Rimu, Grčkoj akademiji i Poljskoj akademiji. 1960. godine izabran je za počasnog potpredsednika Grčkog arheološkog društva i počasnog člana Bečke akademije. Titulu doktora *honoris causa* dodelili su mu univerzitet u Louvain-u i dva fakulteta Univerziteta u Atini (Filozofski i Pravni). Bio je nosilac ordena Oficira Legije časti i grčkog Kraljevskog ordena Feniksa.

Naša zemlja, kao deo antičkog sveta, a naročito oni njeni delovi koji su bili jače izloženi grčkoj civilizaciji kao Makedonija i Dalmacija, nisu mogli ostati izvan delokruga L. Robert-a. Godinu dana posle izlaska Vulićevih „Antičkih spomenika naše zemlje“ u *Spomeniku SKA LXXV* (1933), L. Robert je notirao pojavu ove značajne publikacije i napisao članak u kome je predlagao novo tumačenje jednog našeg spomenika¹⁰. Poznavao je i cenio rad N. Vulića. Pratio je i kritički prikazivao sve naše i strane publikacije koje su se odnosile na našu

¹⁰ Cf. Antanoi, *Revue des études grecques* 1934, 31—36 (*Opera Minora Selecta* I, 296—301).

zemlju. Napisao je i rasprave zasnovane na epigrafskim spomenicima naše zemlje, među kojima se ističe njegova studija o helenističkim natpisima Dalmacije¹¹.

Naša stara „*Alttertumswissenschaft*“ može se ponositi priličnim brojem zaista krupnih naučnika čija dela prkose vremenu i ne prestaju da izazivaju divljenje i podstiču nova istraživanja. Njima se sada pridružuje i Louis Robert. On je sav svoj život posvetio nauci koju je strasno voleo i koja mu je pružila najveće radosti. Radio je neumorno, pa ipak nije stigao da prenese na hartiju sva ona znanja, zapažanja i misli koje su se rojile u njemu kao plodovi sakupljene i proučene gradje. *Ars longa, vita brevis!* Mi koji smo imali sreću da budemo njegovi savremenici i da ga lično upoznamo, sećaćemo se uvek s ponosom i zahvalnošću njegove predusretljivosti, njegovog gostoljubivog domaradionice u kome su gospodarile knjige, karte, svakojaka dokumentacija i rukopisi, njegove spremnosti da kolegama i učenicima pruži traženu pomoć stavljajući im svoju biblioteku na raspolaganje, šaljući im knjige i separate, naučne informacije i mišljenja.

Primljeno 20. XII 1986

¹¹ Inscriptions hellénistiques de Dalmatie, *Hellenica* XI—XII (1960), 505—541
Up. i članak: Actes d'affranchissement en Macédoine, *Hellenica* I (1940), 70—77.